
ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՆԸ ՀԱՅ-ՉԵԽԱԿԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ԳՐԻԳՈՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

1993 թ. հունվարի 1-ին Չեխոսլովակիայի՝ երկու մասի տրոհման հետևանքով ձևավորվում է Չեխիայի Հանրապետությունը: Արդեն հունվարի 27-ին չեխական կողմը պաշտոնական նոտայով դիմում է հայկական կողմին և առաջարկում 1993 թ. հունվարի 1-ը ընդունել որպես Հայաստանի և Չեխիայի հանրապետությունների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման օր և Հայաստանում նախկին Չեխոսլովակիայի Հանրապետության դեսպան Ռուդոլֆ Սլանսկուն ընդունել որպես Չեխիայի Հանրապետության դեսպան՝ նստավայրը՝ Մոսկվա: 1993 թ. փետրվարի 10-ին ՀՀ արտգործնախարարությունը վերբալ նոտա է հղում Մոսկվայում Չեխիայի դեսպանատուն, որով ճանաչում է նորանկախ Չեխիայի Հանրապետությունն ու դրական պատասխան տալիս չեխական կողմի վերոհիշյալ առաջարկություններին¹:

Երկկողմ հարաբերությունների հաստատումից ի վեր ձեռնարկվում են որոշակի քայլեր՝ փոխադարձաբար միմյանց ճանաչելու և միջպետական հարաբերությունների որոշ ոլորտների վերաբերյալ իրավապայմանագրային կապեր հաստատելու ուղղությամբ: Մասնավորապես, 1994 թ. հուլիսի 28-29-ը մեկօրյա այցով Երևան է ժամանում Մոսկվայում Չեխիայի Հանրապետության դեսպանության խորհրդական Սիրոսլավ Բոլիցան՝ երկկողմ համագործակցության հեռանկարները քննարկելու համար: Հյուրը հայտնում է, որ Չեխիան մտադիր է շուտով տարածքային հյուպատոսություն բացել Թբիլիսիում, որը պիտի սպասարկի նաև ՀՀ քաղաքացիներին: Բացի այդ, Բելիցան հետաքրքրվում է Պրահայում դեսպանություն կամ հյուպատոսություն ունենալու Երևանի մտադրության մասին՝ հավաստիացնելով, որ չեխական կողմը կողջունի նման քայլը և չի բացառի Երևանում դիվանագիտական ներկայացուցչություն ունենալու հնարավորությունը²: Չեխիայում Հայաստանի դեսպանի հավատարմագրման հավանականությունների մասին մեկ անգամ ևս հետաքրքրվում է Հայաստանում Չեխիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Ռուդոլֆ Սլանսկին, ով երկկողմ հարաբերությունների զարգացման հնարավորությունները քննարկե-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարություն, պատմադիվանագիտական արխիվ (այսուհետ՝ ՀՀ ԱԳՆ, ՊԴԱ), գործ 223, թերթ 4:

² Տե՛ս նույն տեղը, թ. 39:

լու նպատակով 1995 թ. նոյեմբերի 28-ին երկօրյա այցով ժամանել էր Երևան: Ըստ այդմ՝ ՀՀ փոխարտգործնախարար Է. Ջուլյանը պատասխանում է, որ հայկական կողմը կքննարկի Ավստրիայում ՀՀ դեսպանին համատեղության կարգով Պրահայում հավատարմագրելու տարբերակը³:

Հետաքրքիր է, որ այս ամբողջ ընթացքում երկկողմ հարաբերությունները զարգացնելու ուղղությամբ չեփական կողմի քայլերը եղել են ավելի շահագրգիռ ու գործնական, քան հայկական կողմինը: Հնարավոր է՝ այդ հանգամանքը հայկական կողմի համար ուներ բավականին առարկայական պատճառներ, որոնք նշանակալիորեն սահմանափակում էին վերջինիս արտաքին քաղաքական ակտիվությունը: Սակայն չեփական կողմը հետևողականորեն շարունակում էր դիվանագիտական ներկայացուցչություններ փոխանակելու սեփական ուղեգիծը: Չեփական կողմի այս ակտիվությունն ու շահագրգռվածությունը կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ Չեխիան նույնպես նորանկախ երկիր էր և կարիք ուներ ոչ միայն դիվանագիտական ճանաչման, այլ նաև արդյունավետ միջպետական հարաբերությունների հաստատման ու միջազգային հարաբերությունների համակարգին գործունե ինտեգրման: Իսկ այդ ճանապարհն անցնելու համար հարմար ուղեկից ու գործընկեր կարող էր դառնալ պետականակերտման գրեթե նույն փուլում գտնվող և համանման բարդություններ ունեցող այնպիսի երկիր, ինչպիսին Հայաստանն էր: Հայաստանի հետ դիվանագիտական ներկայացուցչություն փոխանակելու Չեխիայի մտադրությունը հերթական անգամ հաստատվում է Չեխիայի արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ Հինեկ Կոնիչեկի 2000 թ. նոյեմբերի 4-7-ը Հայաստան կատարած աշխատանքային այցի ընթացքում: ՀՀ արտգործնախարարի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ Կոնիչեկը վերահաստատում է, որ իրենք մտադիր են թբիլիսիում բացել Չեխիայի դեսպանություն, որը թույլ կտա առավել սերտացնելու հայ-չեփական շփումները, իսկ դա կնպաստի համագործակցության առավել շոշափելի արդյունքների ձեռքբերմանը: Ըստ էության, համաձայնելով այս հարցում, ՀՀ արտգործնախարարը չեփական կողմին տեղեկացնում է, որ Ավստրիայում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Ջ. Թաբիբյանը համատեղության կարգով կստանձնի նաև Չեխիայում և Հունգարիայում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպանի պարտականությունները⁴: Սակայն, թեկուզ զուտ այն փաստը, որ ՀՀ դեսպանությունը, որն իր գործառույթներով «ծածկելու» էր նաև Չեխիան, գտնվում էր Վիեննայում, արդեն իսկ դժվարացնում էր երկու երկրների միջև շփումները: Ի դեպ, այդ մասին նույն այցի ընթացքում Կոնիչեկն իր մտահոգություններն է արտահայտել ՀՀ արդյունաբերության ու առևտրի նախարարությունում կայացած հանդիպման ժամանակ: Նմանատիպ մեկ փորձ էլ կատարում է ՀՀ-ում

³ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 87:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, գործ 69, թ. 7:

Չեխիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Իրժի Նեկվասիլը 2003 թ. ապրիլի 25-28-ը Երևանում գտնվելու ընթացքում: Նա ՀՀ ԱԳ նախարար Վ. Օսկանյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ նշել է, որ «ուշադրության են արժանի ՀՀ քաղաքացիներին Չեխիա մուտքի արտոնագրեր տրամադրելու պայմանները, և երկրորդ՝ ՀՀ քաղաքացիները ստիպված են դրանք ձևակերպելու համար մեկնել Թբիլիսի, ինչը մի շարք անհարմարություններ է ստեղծում քաղաքացիների համար»⁵: Ըստ այդմ՝ դեսպանն առաջարկել է Երևանում ընտրել 2 կամ 3 կազմակերպություն, որոնք կստանձնեն մուտքի արտոնագրերի ձևակերպման միջնորդությունը: Սակայն այս տարբերակը նույնպես մերժվել է, որովհետև համարվում էր, որ այն չէր կարող լիարժեք լուծում լինել, քանի որ ոչ բոլոր կազմակերպություններն էին անշահախնդիր գործունեություն ծավալում⁶:

Հատկանշական է, որ եթե չեխական կողմը ՀՀ-ում իր դեսպանին նշանակել էր դեռևս 1993 թ., ապա Չեխիայում Հայաստանի դեսպան Ա. Ոսկանյանն իր հավատարմագրերը երկրի նախագահ Վացլավ Հավելին է հանձնել միայն 1996 թ. մայիսի 21-ին (1996 թ. մարտի 20-ին Հայաստանում Չեխիայի դեսպան էր նշանակվել Լուբոլ Դուբրովսկին)⁷: Այս իրողությունը բացատրել միայն ՀՀ արտաքին քաղաքականությունը որոշակիորեն սահմանափակող առարկայական պատճառներով, ճիշտ չէր լինի, որովհետև նման վերաբերմունքը դրսևորվում էր ոչ միայն 1990-ականների սկզբին, այլ նաև 2000-ականների սկզբին ու կրում էր շարունակական բնույթ:

Ուշագրավ է, որ երկկողմ սահուն հարաբերությունների բացակայությունը ոչ միայն սահմանափակում էր երկկողմ միջպետական հարաբերություններն ու երկու ժողովուրդների շփումը, այլև մեծապես վնասում էր տվյալ ժամանակահատվածում առկա և առաջանալիք խնդիրների արդյունավետ և սահուն լուծմանը: Օրինակ՝ շատ կարևոր էին Հայաստանից Չեխիա անօրինական արտագաղթի ու այնտեղ բնակվող հայերի կացության և հայրենիք վերադարձնելու խնդիրները: Ի դեպ, 1990-ականների վերջերին, ոչ պաշտոնական տվյալներով, Չեխիայում գրանցված հայերի թիվը կազմում էր մոտ յոթ հազար (1200 ընտանիք), որոնք հիմնականում ապրում և աշխատում էին առանց քաղաքացիության իրավունքի: Նրանցից միայն հաշված մարդիկ էին ստացել փախստականի կարգավիճակ: Գրանցվածներից բացի, կային նաև մեծ խմբեր, որոնք տուրիստական ուղեգրերով ժամանում էին Չեխիա, չնչին ժամավճարով աշխատանքի անցնում մասնավոր ընկերություններում և հիմնականում մնում այնտեղ, կամ զանազան անօրինական միջոցներով տեղափոխվում էին եվրոպական այլ երկրներ⁸: Մասնավորապես, 2003 թ. ապրիլին Երևան ժամանած դեսպան Նեկվասիլը

⁵ Նույն տեղում, գ. 25, թ. 13:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 68, թ. 6:

⁸ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 7:

չեշտում է, որ Չեխիան բախվում է անօրինական ներգաղթողներին հայրենիք վերադարձնելու խնդրի հետ, քանի որ Հայաստանի և Չեխիայի միջև կնքված չէ տվյալ խնդիրը կարգավորող համաձայնագիրը⁹: Ուստի, չեխական կողմն առաջարկում է «Չեխիայի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև առանց թույլտվության բնակվող անձանց հետընդունման (ռեադմիսիայի) մասին» պայմանագրի նախագիծ¹⁰:

Այս պատկերն առավել խոսուն է դառնում, եթե հաշվի առնենք այն, որ Չեխիայում չկար առանձնակի համակրանք եկվոր ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ: Ըստ չեխական «Մենթոլ» սոցիոլոգիական ընկերության 1995 թ. տվյալների՝ չեխերն իրենց տնտեսական և ընկերային դժվարությունները կապում էին եկվորների առկայության հետ: Այդ կապակցությամբ շեշտվում էր նաև հանցագործության աճը, չնայած դրանց մեծ մասն անառարկելիորեն իրականացնում էին հենց չեխերը¹¹:

Այսպիսով, ստեղծված բարդ ու միջպետական համաձայնագրերով չկանոնակարգված դրությունն առավել բարդանում էր տեղում ձևավորված անհրապույր մթնոլորտի պատճառով: Դեռևս 1995 թ. նոյեմբերին Երևան ժամանած դեսպան Սլանսկին բացառել էր համաքաղաքացիական անձնագրեր ունեցող անձանց համար անձնագրային ռեժիմի վերացման վերաբերյալ հայկական կողմից առաջարկվող համաձայնագրի կնքումը՝ պատճառաբանելով, որ Հայաստանի քաղաքացիներն առաջին տեղն են գրավում ԱՊՀ երկրների ներկայացուցիչների մեջ Չեխիայում քաղաքական ապաստան հայցողների և հանցագործություններ կատարողների շարքում¹²: Ուստի, առավել հրամայական էր դառնում միջպետական պայմանավորվածություններով կանոնակարգել իրավիճակն ու փորձել պաշտպանել հայրենակիցների իրավունքները, շահերն ու հնարավորինս թեթևացնել նրանց խնդիրների լուծումը: Մինչդեռ անընդհատ ձգձգվում ու հետաձգվում էր ՀՀ ԱԳ նախարարի այցը Չեխիա, ինչի պատճառով, բնականաբար, հետաձգվում էին պայմանագրերի ստորագրման ժամկետները: Այս ամենի համատեքստում հետաքրքիր է հնչում Չեխիայի հայ համայնքի հրավերով Ավստրիայում ՀՀ դեսպանության պատվիրակության 1999 թ. փետրվարի 5-6-ը Պրահա կատարած այցի վերաբերյալ հաշվետվության մեջ Հայաստանի և Չեխիայի միջև երկկողմանի հարաբերությունների բնութագրումը որպես «սառեցված իրավիճակ»: Բացի այդ, շեշտադրվում է, որ «խիստ կարևոր է վերջապես իրագործել ՀՀ արտագործնախարարի արդեն մի քանի անգամ ծրագրավորված և համա-

⁹ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 25, թ. 13:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 24-29:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թ. 42:

¹² Տե՛ս նույն տեղը, թ. 87:

ծայնեցված, սակայն տարբեր պատճառներով մեր կողմից հետա-
ձգված այցը Չեխիա»¹³:

Ուստի, հարաբերություններում առկա էր որոշակի վակուում և սպասողական վիճակ, ինչը չէր համընկնում ժամանակի և առկա խնդիրների լուծման տրամաբանությանը: Այս առումով բավականին խոսուն ցուցիչ է կայացած այցերի մակարդակն ու բովանդակությու-
նը: Նորանկախ Հայաստանի և Չեխիայի միջև պետական գործիչների այցերն սկսվել են 1994 թ. հունիսի 28-29-ը Մոսկվայում Չեխիայի դես-
պանության խորհրդական Միրոսլավ Բելիցայի մեկօրյա այցով¹⁴: Այ-
նուհետև երկկողմ հարաբերությունների զարգացման հնարավորու-
թյունները քննարկելու նպատակով 1995 թ. նոյեմբերի 28-ին պաշտո-
նական այցով Երևան է ժամանել Հայաստանում Չեխիայի արտակարգ
և լիազոր դեսպան Ռուդոլֆ Սլանսկին: Դեսպանին ուղեկցում էին Չե-
խիայի ԱԳՆ ԱՊՅ և Բալկանյան երկրների վարչության պետի տեղա-
կալ Յոզեֆ Վրաբեցը և դեսպանության առաջին քարտուղար Րադեկ
Մատուլան¹⁵: Հաջորդ տարում՝ 1996 թ. փետրվարի 29-ին մեկօրյա
պաշտոնական այցով Երևան է ժամանում Չեխիայի ԱԳ նախարարի ա-
ռաջին տեղակալ Ա. Վոնդրան, ում ուղեկցում էին Չեխիայի ԱԳՆ ԱՊՅ
երկրների և Բալկանների վարչության պետի տեղակալ Վրաբեցը,
փոխնախարարի քարտուղար Մ. Գրեգորովան, Մոսկվայում Չեխիայի
դեսպանության առաջին քարտուղար Ռ. Մատուլան¹⁶: Չեխական կող-
մի հաջորդ այցելությունը տեղի է ունեցել 2000 թ., երբ նոյեմբերի 4-7-
ը աշխատանքային այցով Հայաստան է ժամանում Չեխիայի ԱԳ նա-
խարարի տեղակալ Հինեկ Կմոնիչեկը՝ իր օգնական Ռոբերտ Յար-
կովսկու ուղեկցությամբ¹⁷:

2003 թ. ապրիլի 16-18-ը Հայաստան է ժամանում Չեխիայի բնա-
պահպանության նախարարի գլխավորած պատվիրակությունը¹⁸: Այցի
ընթացքում քննարկվում են այլընտրանքային էներգիայի աղբյուրների
նախագծման և շահագործման ծրագրերում չեխական ֆինանսների
մասնակցության հնարավորությունը¹⁹: 2003 թ. ապրիլի 25-28-ը Երևան
է ժամանում Հայաստանում Չեխիայի դեսպան Իրժի Նեկվասիլը՝ Հա-
յաստանում կայանալիք չեխական ցուցահանդեսի բացման արարո-
ղությանը մասնակցելու համար²⁰:

Հայ-չեխական միջպետական հարաբերություններում և հատկա-
պես այդ հարաբերությունների հանդեպ հայկական դիրքորոշման մեջ
շրջադարձային իրադարձություն էր ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգա-

¹³ Նույն տեղում, գ. 35, թ. 2:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 39-41:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 83:

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 35, թ. 126:

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 69, թ. 7:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 35, թ. 9:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 25, թ. 13:

²⁰ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 12:

րյանի 2003 թ. այցելությունը Չեխիա²¹: Այս այցը կարելի է համարել ՀՀ արտաքին քաղաքական ակտիվացման խորհրդանիշ²²:

Ինչևէ, փորձելով միջանկյալ ամփոփել Հայաստան-Չեխիա դիվանագիտական հարաբերությունների և դրանց բովանդակության ու մակարդակի վերաբերյալ տվյալները, կարող ենք նշել, որ դրանք ունեցել են բավականին դանդաղ ընթացք և ոչ հազեցած բովանդակություն: Ավելին, այս հարաբերությունների ակտիվացման ու հազեցման ուղղությամբ ավելի ակտիվ ու ջանադիր տպավորություն էին գործում չեխական կողմի քայլերը:

Համենայնդեպս, հայ-չեխական միջպետական հարթության վրա որոշակիորեն շոշափվել ու մասնակի զարգացում են ապրել տարբեր ոլորտներ: Մասնավորապես, 1996 թ. մարտի 1-ին երկու երկրների արտգործնախարարությունների միջև կնքվում է համագործակցության մասին արձանագրություն²³, որով կողմերը պայմանավորվում են ոչ միայն փոխադարձ այցեր, այլև երկկողմ և բազմակողմ ձևաչափերով խորհրդատվություն և տեղեկատվության փոխանակում իրականացնելու մասին: Միաժամանակ պայմանավորվում են աջակցել երկու պետությունների միջև փոխշահավետ տնտեսական համագործակցությանը և մշակույթի, գիտության ու սպորտի բնագավառներում համագործակցությանը, ինչպես նաև երկու պետությունների միջև հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող պայմանագրերի, համաձայնագրերի և աշխատանքային պայմանավորվածությունների կնքմանն ուղղված ջանքերին: Արձանագրությունը ստորագրում են ՀՀ ԱԳ փոխնախարար Վ. Օսկանյանն ու 1996 թ. փետրվարի 29-ին մեկօրյա այցով Երևան ժամանած Չեխիայի ԱԳ առաջին տեղակալ Ա. Վոնդրան²⁴:

Հայ-չեխական միջպետական հարաբերությունների շրջանակներում բավականին մեծ ուշադրություն է հատկացվել ներքաղաքական ու արտաքին քաղաքական հարցերի շուրջ փոխճանաչելիությանն ու միմյանց արտաքին քաղաքական գերակայությունների և դրանց վերաբերյալ առկա իրողությունների մասին տեղեկատվության փոխանակմանը: Կողմերի միջև, փոխճանաչման տեսանկյունից, կարևոր դեր են կատարել տեղի ունեցած այցերը, որոնց ընթացքում կողմերը ոչ միայն միմյանց ներկայացրել են իրենց ներքին քաղաքական ու տնտեսական իրավիճակներն ու զարգացումները, այլ նաև փոխանակել են արտաքին քաղաքական գերակայությունների տեսանկյունից կարևոր կարծիքներ: Մասնավորապես, Միրոսլավ Բոլիցան, երբ 1994 թ. հուլիսի 28-ին ժամանում է Երևան ու հանդիպումներ ունենում տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչների հետ, հետաքրքրվում է տվյալ

²¹ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 45:

²² Մինչ այս այցը այլ այցեր կան տեղի չեն ունեցել, կան դրանց վերաբերյալ հրապարակային փաստաթղթեր չկան ՀՀ ԱԳՆ պատմադիվանագիտական արխիվում:

²³ Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ, ՊՂԱ, գ. 223, թթ. 111-113:

²⁴ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թ. 128:

կուսակցությունների կառուցվածքով, գործելակերպով ու քաղաքական դիրքորոշումներով: Բացի այդ, Բելիցան այստեղ քննարկումներ է ունենում հանրապետության ներքին քաղաքական գործընթացների, սեփականաշնորհման, սահմանադրության և գալիք ընտրությունների լուսաբանման հետ կապված հարցերի շուրջ²⁵: Կարծիքների հաջորդ մանաստիպ փոխանակումը տեղի է ունենում 1995 թ. նոյեմբերի 28-ին՝ դեպսան Ռ. Սլանսկու երևանյան այցի ժամանակ: Փոխնախագահ Գ. Հարությունյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ հյուրը խնդրում է ներկայացնել Հայաստանում իրագործվող տնտեսական ու քաղաքական բարեփոխումների ընթացքն ու դրա հետ կապված դժվարությունները: Իր հերթին դեսպանը ներկայացնում է Չեխիայի տնտեսական ու քաղաքական իրավիճակը²⁶: Այնուհետև դեսպանը հանդիպում է ՀՀ վարչապետի հետ և հանգամանորեն ներկայացնում իր երկրի տնտեսական կացությունը²⁷:

Հայ-չեխական հարաբերություններում ու կողմերի ներկայացուցիչների հանդիպումներում առավել մեծ հետաքրքրություն են ներկայացրել միմյանց արտաքին քաղաքական գերակա ուղղությունների և, ընդհանրապես, արտաքին քաղաքականության տեսանկյունից կարևոր հարցերը: ՀՀ արտաքին քաղաքական գերակա խնդիրներից կարևորագույնը՝ Ղարաբաղյան հիմնահարցը, սկզբից ևեթ եղել է կողմերի հանդիպումների շրջանակներում քննարկվող հիմնական հարցերից մեկը: Դեռևս 1993 թ. փետրվարի 22-ին Մոսկվայում ՀՀ դեսպան Ֆելիքս Մամիկոնյանն ընդունել է Մոսկվայում Չեխիայի դեսպան Ռուդոլֆ Սլանսկուն և քննարկել Ղարաբաղյան խնդրի շուրջ մի շարք հարցեր: Սլանսկին, իր կառավարության հանձնարարականով, մախ հայտարարում է, որ «Ղարաբաղյան կոնֆլիկտի կարգավորումը բարդանում է ռազմական գործողություններով, որոնք ընդհատում են խաղաղ գործընթացը»: Ինչին ի պատասխան՝ նրան ներկայացվում է հարցի իրական վիճակը²⁸: Այնուհետև Ղարաբաղյան թեմայի քննարկումը Սլանսկին շարունակում է ՀՀ փոխնախագահ Գ. Հարությունյանի հետ, ով հանգամանորեն ներկայացնում է Ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման շուրջ ընթացող բանակցությունների ընթացքը՝ նշելով, որ միջազգային հանրության կողմից անվտանգության երաշխիքներ ստանալուց հետո Լեռնային Ղարաբաղը պատրաստ է գնալ զիջումների: Նա հավելել է նաև, որ «ադրբեջանական կողմն իրատեսորեն չի մոտենում խնդրի կարգավորմանը, ինչն էլ խոչընդոտում է բանակցությունների հաջող ընթացքին»: Ի պատասխան՝ դեսպանը հետաքրքրվում է, թե արդյոք հարավսլավական ճգնաժամի կարգավորման տարբերակով հնարավոր կլինի կարգավորել Ղարաբաղյան հիմնահարցը: Հարությունյանը

²⁵ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 40-41:

²⁶ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 83:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 85:

²⁸ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թ. 5:

պատասխանում է, որ դրա համար անհրաժեշտ է, որ բոլոր կողմերի շահերը համընկնեն: Նա նաև հույս է հայտնում, որ առաջիկայում Բուդապեշտում կայանալիք հանդիպումը կխթանի կարգավորման գործընթացը²⁹: Թեմայի քննարկումը դեսպանը շարունակում է նաև ՀՀ փոխարտգործնախարար Է. Ջուլոյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ: Վերջինս հայտնում է, որ արտաքին ուժերի կողմից որոշ ճնշում է գործադրվում ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Ադրբեջանի վրա, ուստի «շատ բան կախված է Արևելք-Արևմուտք դիմակայությունից: Ադրբեջանը, - հավելում է փոխարտգործնախարարը, - փորձում է շահարկել կասպյան նավթի գործոնը և ապահովել Արևմուտքի աջակցությունը խնդրի կարգավորման գործում: Հայկական կողմը պատրաստ է զիջումներ կատարել, ինչի դիմաց պահանջվում է Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության հստակ երաշխիքներ»³⁰:

Ղարաբաղյան հիմնախնդրի շուրջ առկա իրողություններով հետաքրքրվում է նաև 1996 թ. փետրվարի 29-ին մեկօրյա պաշտոնական այցով Երևան ժամանած Չեխիայի ԱԳ նախարարի առաջին տեղակալ Ա. Վոնդրան` ՀՀ փոխարտգործնախարար Վ. Օսկանյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ: Այստեղ ՀՀ փոխարտգործնախարարը բարձր է գնահատում Չեխիայի ակտիվ մասնակցությունը Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորմանը. Չեխիան 1992 թ. նախագահում էր ԵԱՀԽ-ում և ակտիվ համագործակցում Մինսկի խմբի աշխատանքներին` լինելով նրա հիմնադիրներից մեկը: Այնուհետև Օսկանյանը նշում է, որ վերջին երկու տարիներին խնդրի կարգավորման մեջ առաջընթաց չի արձանագրվել և հույս է հայտնում, որ Ռուսաստանի ղեկավարության նախաձեռնած մաքրքային դիվանագիտությունը չի խանգարի Մինսկի խմբի աշխատանքներին³¹: Իր հերթին Վոնդրան փաստում է, որ չնայած Չեխիան դուրս է եկել Մինսկի խմբից, սակայն չի կորցրել իր հետաքրքրությունը հիմնախնդրի կարգավորման նկատմամբ: Այնուհետև Վոնդրան հետաքրքրվում է այն հարցով, թե արդյո՞ք ԼՂ կարգավորման խնդրում Բելգրադ-Պալե առանցքային ճնշման տարբերակը կիրառելի է Երևան-Ստեփանակերտ հարաբերություններում: Վ. Օսկանյանը պատասխանում է, որ թեև «կարևորագույն հարցերում ՀՀ նախագահը կարող է ճնշում գործադրել ԼՂ իշխանությունների վրա, սակայն հայտնի չէ, թե ինչպիսին կլինի այդ դեպքում արձագանքը»: Բացի այդ, Վոնդրային հետաքրքրում է նաև խաղաղարար ուժերի նախատեսված քանակը, ինչին ի պատասխան Վ. Օսկանյանը ասում է, որ այդ թիվը պայմանավորված է քաղաքական համաձայնագրի «ամրության»³²: Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորման հարցը Վոնդրան քննարկում է նաև ինչպես ՀՀ վարչապետի, այնպես էլ ՀՀ պաշտպանության փոխնախարար Վ. Շիրխանյանի հետ ունեցած հանդիպումների

²⁹ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 84:

³⁰ Նույն տեղում, թ. 86:

³¹ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 126-127:

³² Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թ. 128:

Ժամանակ: Չեխ պաշտոնյան հետաքրքրվում է հատկապես Ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման հնարավոր տարբերակներով, խաղաղապահ ուժերի տեղակայման հնարավորություններով՝ նկատելով, որ Չեխիան կարող է մեկ գումարտակով իր մասնակցությունը բերել ԵԱՀԿ խաղաղարար առաքելությանը: Խաղաղարար ուժերի տեղակայումը ՀՀ պաշտպանության փոխնախարարը գնահատում է որպես հիմնահարցի լուծմանն օժանդակող որոշում: Սակայն նա մտահոգություն է հայտնում դրա իրագործման խնդրում առկա որոշ նրբությունների շուրջ: Հայկական կողմը մասնավորապես անհանգստացած էր, որ խաղաղարար ուժերի ռազմակայանը նախատեսվում էր տեղակայել Էրզրումում, իսկ այդ դեպքում միջոցառումը կարող էր խափանվել Թուրքիայի չափազանց կողմնակալ դիրքորոշմամբ: Ի հաստատումն ասվածի՝ Վ. Շիրխանյանը նշում է, որ տվյալ պահին Նախիջևանից Ադրբեջան օրական ուղարկվում է թուրքական զենքով բեռնված 40-42 ինքնաթիռ: Ինչ վերաբերում է խաղաղարար ուժերի քանակին, ապա, ՀՀ փոխնախարարի կարծիքով, եթե հիմնախնդրի կարգավորումը հանգեցվի տարածքների վերադարձմանը և ԼՂ նախկին կարգավիճակի վերականգնմանը, ապա 3000 զինվորից բաղկացած զորախումբը բավարար չի լինի ապահովելու Ղարաբաղի բնակչության անվտանգությունը: Հիմնախնդրի կարգավորման համատեքստում Վոնդրան որպես օրինակ հիշատակում է Չեխիայի և Սլովակիայի միջև երկու գյուղերի փոխանակման փորձը³³:

Այնուհետև ԼՂ հիմնահարցի կարգավորման հնարավորությունների ու հեռանկարների վերաբերյալ Երևանում քննարկումներ է ունենում 2000 թ. նոյեմբերի 4-7-ը աշխատանքային այցով Հայաստանում գտնվող Չեխիայի փոխարտգործնախարար Հ. Կոննիչեկը: Վերջինս ՀՀ նախագահի խորհրդական Ա. Հարությունյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ տեղեկացնում է, որ իր երկիրն ուշադրությամբ հետևում է Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացին և իրագել է Քոչարյան-Ալիև հանդիպումներին: Հարությունյանը ներկայացնում է խնդրի կարգավորման վերաբերյալ ՀՀ դիրքորոշումը, առկա վիճակը, ինչպես նաև շեշտում Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների հանդիպումներն առավել ինտենսիվացնելու կարևորությունը: Հարությունյանը նաև նշում է, որ նման իրավիճակներում միջազգային հանրության չափից ավելի միջամտությունը միշտ չէ, որ կարող է տալ դրական արդյունք: Հակամարտության կողմերի միջև որևէ համաձայնության դեպքում միայն հնարավոր կլինի միջազգային միջնորդների գործունեության ծավալումը: Հարությունյանը շեշտում է այն հանգամանքը, որ ԱՄՆ-ը, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան միանման մոտեցում են ցուցաբերում խնդրի կարգավորման հիմնական ուղիների հարցում³⁴:

³³ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 130-131:

³⁴ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 69, թ. 9:

Ներկայացնելով Կոսովոյի խնդրի համատեքստում Բալկանյան տարածաշրջանում իրականացվող քաղաքականությունը, Կմոնիչեկը շեշտում է, որ, չնայած իր երկիրը ՆԱՏՕ-ի անդամ է, բայցևայնպես, Չեխիան Յունաստանի հետ համատեղ ձգտում է Սերբիային վերադարձնել նրա պատմական դերակատարությունը³⁵:

Այստեղ կարելի է որոշակի անհամատեղելիություն տեսնել Ղարաբաղյան հարցի և համանման իրավիճակների վերաբերյալ հայկական և չեխական կողմերի դիրքորոշումներում: Ա. Չարությունյանին Կմոնիչեկը հարցնում է, թե հիմնախնդրի խաղաղ կարգավորմանը խոչընդոտող ի՞նչ խնդիրներ կան: Նախագահի խորհրդականը պատասխանում է, որ երկու նախագահների միջև ուղիղ շփումները տալիս են իրենց դրական արդյունքները. «Արդեն վեց տարի, - նշում է նա, - դադարեցված են ռազմական գործողությունները, ինչը մեծ ձեռքբերում է: Բացի այդ, Չայաստանի նպատակը հարցի արագ լուծումը չէ, այլ այն, որ հակամարտությունը հանգամանորեն լուծվի՝ հետագայում նոր խնդիրներից խուսափելու համար»³⁶: Փոխնախարարը հարցնում է՝ միջազգային հանրությունը բավարար հետաքրքրություն ցուցաբերո՞ւմ է այս հարցին և ի՞նչ դիրքորոշում ունեն ԱՄՆ-ը, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, և արդյոք նրանց դիրքորոշումները մի՞շտ են համընկնում: Չարությունյանն ընդգծում է, որ ոչ միշտ է միջազգային հանրության չափից ավելի հետաքրքրվածությունը դրական արդյունքներ տալիս: Յուրաքանչյուր պատերազմ ունի իր առանձնահատկությունները, և չի կարելի բոլորը դիտարկել նույն լույսի ներքո: Հակամարտության կողմերի միջև որոշակի պայմանավորվածության ձեռքբերումից հետո միայն միջազգային հանրությունը պետք է դառնա դրա երաշխավորը: Եվ որպես միջազգային հանրության չափից ավելի հետաքրքրության դրսևորում բերում է Բալկանների օրինակը: Իսկ միջնորդ երկրների դիրքորոշման կապակցությամբ նշում է, որ նրանք այս դեպքում ունեն միատեսակ մոտեցում և, անկախ ժամանակ առ ժամանակ այս կամ այն կողմի ակտիվացումից, բոլորն էլ արդյունավետ են աշխատում³⁷:

Հանդիպումների ժամանակ, բացի այս հիմնախնդրից, չեխական կողմը բավականին մեծ ուշադրություն է դարձրել նաև Չայաստանի ու հարևան երկրների, ինչպես նաև Չայաստանի ու Ռուսաստանի միջև առկա հարաբերություններին: Նախ Բելիցան 1994 թ. իր այցի ժամանակ ՀՀ ԱԳՆ ԱՊՀ երկրների վարչությունում բաժնի վարիչ Գ. Վարդանյանի հետ ունեցած զրույցի ընթացքում հետաքրքրվում է հայ-ռուսական հարաբերությունների առկա ընթացքով և ԱՊՀ շրջանակներում ինտեգրացման գործընթացների նկատմամբ Չայաստանի դիրքորոշմամբ³⁸:

³⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

³⁶ Նույն տեղում, թ. 26:

³⁷ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 27:

³⁸ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թթ. 39-40:

Չեխիան, իր հերթին, Հայաստանի համար որոշակի հետաքրքրություն կարող էր ներկայացնել, քանի որ անցումային փուլում գտնվող գրեթե համադրելի երկիր էր, որը Վիշեգրադյան մյուս երկրների հետ վիճարկում էր Եվրամիության անդամ դառնալու առաջնությունը՝ իր արտաքին քաղաքականությունը լիովին ենթարկելով եվրակառույցներին ինտեգրվելու խնդրին: Տվյալ պահին Չեխիայի կառավարությունը բարեփոխումներ էր իրականացնում երկրի օրենսդրական, տնտեսական, սոցիալական ապահովման և ռազմաարդյունաբերական համակարգերն արևմտաեվրոպական չափանիշներին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ³⁹: Այս ուղեգիծն ու դրա իրականացման ճանապարհին Չեխիայի կուտակած փորձը կարող էին կիրառելի լինել նաև Հայաստանի համար: Սակայն սրան կարող էր խոչընդոտել պաշտոնական Մոսկվայի հակազդեցությունը, ինչը կար նաև դեպի ՆԱՏՕ և եվրակառույցներ Չեխիայի ձգտման ճանապարհին⁴⁰: Ուստի պատահական չէր, որ յուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ չեխական կողմն անպայման հետաքրքրվում էր Ռուսաստանին վերաբերող հարցերով: Նույնն ենք տեսնում նաև 1995 թ. Ռուդոլֆ Սլանսկու Երևան կատարած այցի ժամանակ ՀՀ փոխնախագահ Գ. Հարությունյանի հետ ունեցած հանդիպման ընթացքում, որտեղ դեսպանը հետաքրքրվում է տարածաշրջանում Ռուսաստանի վարած քաղաքականությամբ: Գ. Հարությունյանը կարևորում է Հայաստան-Ռուսաստան հարաբերությունները՝ նշելով. «Ռուսաստանն իր շահերն ունի տարածաշրջանում և անհեթեթություն կլինի հաշվի չառնել այդ հանգամանքը: Մենք ձգտում ենք լավ հարաբերություններ պահպանել նրա հետ»: Այս Հարությունյանն անհանգստություն է հայտնում, որ Ռուսաստանում մոտակա խորհրդարանական ու նախագահական ընտրությունները կարող են որոշ դժվարություններ առաջացնել երկու երկրների հարաբերություններում. «Բոլոր դեպքերում Հայաստանում իրագործվող բարեփոխումներն անդամալի բնույթ են կրում»⁴¹, - եզրակացնում է Գ. Հարությունյանը:

Հարցի քննարկումը շարունակվում է ՀՀ փոխարտգործնախարար Ջուլիյանի հետ Սլանսկու ունեցած հանդիպման ժամանակ, որտեղ, վերջինիս հարցին ի պատասխան, Ջուլիյանը նշում է, որ Հայաստանը չի ողջունում ՆԱՏՕ-ի ընդլայնման ծրագրին հակազդելու նպատակով նախկին հարևան երկրների հետ նոր ռազմաքաղաքական դաշինք ստեղծելու վերաբերյալ Ռուսաստանի նախաձեռնությունը, քանզի Հայաստանի աշխարհաքաղաքական դիրքը թույլ չի տալիս հարելու որևէ ռազմական դաշինքի⁴²:

1996 թ. Չեխիայի փոխարտգործնախարար Վոնդրան Երևանում ՀՀ փոխարտգործնախարար Վ. Օսկանյանի հետ հանդիպման ժամանակ անդրադառնում է Հայաստանի և իր հարևանների միջև առկա հա-

³⁹ Տե՛ս նույն տեղը, թ. 79:

⁴⁰ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 83-84:

⁴¹ Նույն տեղում, թ. 84:

⁴² Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թ. 86:

րաբերություններին: Հայաստան – Թուրքիա հարաբերությունների առումով Վ. Օսկանյանը նշում է, որ Թուրքիան Հայաստանի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու հնարավորությունն ուղղակիորեն կապում է Ղարաբաղյան հարցի կարգավորման հետ, բացի այդ, Հայաստանից պահանջում է իրավականորեն անրագրել տարածքային պահանջների բացակայությունը: «Հայկական կողմը, - հավելում է ՀՀ փոխարտգործնախարարը, - բազմիցս հայտարարել է, որ ընդունում է Թուրքիայի տարածքային ամբողջականությունը, սակայն նրանք չեն բավարարվում այդ հայտարարություններով»⁴³:

Ինչ վերաբերում է Իրանի հետ ՀՀ ունեցած հարաբերություններին, ապա Վ. Օսկանյանը հավաստում է, որ Ղարաբաղի հարցի կապակցությամբ Իրանի մոտեցումները միանգամայն տարբերվում են Թուրքիայի մոտեցումներից, ուստի Ղարաբաղյան հարցը չի ազդում երկու երկրների միջև առկա համագործակցության վրա: Այնուհետև, Վ. Օսկանյանը, կարևորելով Հայաստանի ու Վրաստանի միջև բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացումը, նշում է, որ «Հայաստանը սնուցող զազամուղի պայթյունները Վրաստանում բնակվող ադրբեջանցիների կողմից դադարեցվեցին միայն Ադրբեջանի վրա ԵԱՀԿ-ի ճնշումից հետո»⁴⁴:

Ի վերջո, Ռուսաստանի հետ հարաբերությունների առնչությամբ ՀՀ փոխարտգործնախարարը նկատում է, որ դրանք այլևս չեն բնութագրվում որպես կենտրոն-ծայրագավառ, այլ հիմնված են փոխշահավետ և հավասար գործընկերության վրա, ինչի վառ ապացույց է այն փաստը, որ Հայաստանը չմիացավ Մաքսային միություն ստեղծելու Ռուսաստանի նախաձեռնությանը⁴⁵:

Նույն այցի շրջանակներում ՀՀ վարչապետ Յ. Բազրատյանի հետ ունեցած հանդիպման ժամանակ Վոնդրան կարծիք է հայտնում, որ Հայաստանը և Թուրքիան պետք է կանոնավորեն իրենց հարաբերությունները, ինչպես դա փորձում են անել Չեխիան ու Գերմանիան, որոնք լուրջ տարածայնություններ ունեն Սուդետական հիմնահարցի առնչությամբ⁴⁶: Վոնդրան նշում է, սակայն, որ Չեխիան ներողություն է

⁴³ Նույն տեղում, թ. 127:

⁴⁴ Նույն տեղում, թ. 123:

⁴⁵ Տե՛ս նույն տեղը, թթ. 127-128:

⁴⁶ Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտից հետո, տասնամյակներ անց գերմանա-չեխական հարաբերությունները շարունակում էին կրել ողբերգական էջեր պարունակող համատեղ պատմության կնիքը: Այդ հարաբերությունները մթազնված էին անցյալի ստվերով: Ընդ որում, երկու կողմերն էլ տևական ժամանակ գերադասում էին լռել այդ խնդրի մասին, սակայն աշխարհաքաղաքական նոր հարաբերությունները վերակենդանացրին Սուդետական հիմնահարցը, որը որոշակի սպառնալիք էր բովանդակում չեխ-գերմանական հարաբերությունների համար:

Այս հիմնախնդրի նախապատմության ակունքները հասնում են Չեխոսլովակիայի այն ժամանակվա նախագահ Բենեշի դեկրետին, որն արժանացել է Պոտսդամի կոնֆերանսի հավանությանը, և ըստ այդմ՝ Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտից շատ չանցած սկսվեց սուդետական գերմանացիների զանգվածային արտաքսումը

խնդրել Գերմանիայից Երկրորդ աշխարհամարտից հետո Չեխիայում բնակվող գերմանացիների արտաքսման համար, իսկ Գերմանիան այժմ պահանջում է նյութական փոխհատուցում: Ուստի նրան հետաքրքրում է այն հարցը, թե արդյո՞ք հայերից Թուրքիայի ներողութուն խնդրելու դեպքում Հայաստանը չի բարձրացնի այլ բնույթի հարցեր, օրինակ՝ նյութական փոխհատուցում, պատմական հողերի վերադարձ: ՀՀ վարչապետը պատասխանում է, որ Հայաստանը Թուրքիայի նկատմամբ տարածքային պահանջներ չունի և միայն ցեղասպանության փաստի ընդունումն արդեն իսկ կարող է զգալիորեն բարելավել երկկողմ հարաբերությունները⁴⁷:

Դժվար չէ տեսնել, որ Չեխիայի մոտեցումը ինչպես ԼՂ հիմնախնդրի հանգուցալուծման, այնպես էլ Հայոց ցեղասպանության միջազգայնորեն ճանաչման հարցում որոշակիորեն տարբերվում էր հայկական կողմի ունեցած դիրքորոշումից: Դա մեկ անգամ ևս հաստատում է այն իրողությունը, որ կողմերին անհրաժեշտ էր ավելի սերտ հարաբերություններ կառուցել՝ տեսակետների որոշակի տարբերությունների հետագա խորացումներից խուսափելու համար:

Այսպիսով, Հայաստան-Չեխիա միջպետական հարաբերությունների հաստատման և զարգացման ընթացքի ուսումնասիրությունը փաս-

Չեխոսլովակիայից, ինչն ուղեկցվում էր անմարդկային արարքներով՝ ի պատասխան նացիստական արհավիրքների: Արդյունքում, ըստ տարբեր աղբյուրների, 1945-46 թթ. Սուդետական մարզից տեղահանվել են 2,1 - 3 միլիոն գերմանացիներ, իսկ սպանվածների ու անհայտ կորածների թիվը հասել է 250,000-ի: 1973 թ. ԳՖՀ-ի և ՉՍՍՀ-ի միջև կնքվում է այսպես կոչված «Նորմալացման համաձայնագիր», որն էլ հիմք է դնում դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը: Դրանով արևմտագերմանական իշխանությունները լիովին չանտեսեցին Սուդետական հիմնահարցը՝ հայտարարելով, որ սուդետյան հայրենակիցների նկատմամբ հովանավորությունը շարունակում է մնալ իրենց պարտականությունը: «Սառը» պատերազմի տարիներին լռության մատնված Սուդետական հիմնահարցը քաղաքական քննարկումների նյութ դարձավ Չեխոսլովակիայում «թավշյա հեղափոխությունից» և Գերմանիայի վերամիավորումից հետո: Հարցի արդիականացման համար զգալի դեր է խաղաց Չեխոսլովակիայի, իսկ 1993 թ. հունվարի 1-ից՝ նրա իրավահաջորդ Չեխիայի Հանրապետության նախագահ Վ. Հավելի հայտարարությունը, թե չեխերը պետք է ընդունեն գերմանացիների նկատմամբ գործած իրենց մեղքը:

Գերմանիայի հետ տնտեսական կապերի խորացումը չեխական կառավարությունը համարում է երկրի տնտեսական բարեփոխումներին ուղղված արտասահմանյան օգնության մի մասը, իսկ ավելի թերահավատները նախազգուշացնում են չեխական տնտեսության «գերմանիզացման» վտանգի մասին:

Սուդետական հիմնահարցի նկատմամբ չեխերի դիրքորոշումն այն է, որ ետպատերազմյան տարիներին տեղի է ունեցել դաշնակից պետությունների որոշմամբ օրինական ակտ՝ գերմանացիների տեղահանում, որը նացիստական Գերմանիայի կողմից սանձազերծված Երկրորդ աշխարհամարտի հետևանքն էր: Ավելին, Չեխիան իր հերթին բարձրաձայնում է նացիզմի զոհերի նյութական ու բարոյական վնասների փոխհատուցման մասին: Փոխադարձ պահանջների բավարարման արդյունքում Չեխիան կզրկվեր իր տարածքի մեկ երրորդից, իսկ գերմանական կառավարության ռեպարացիաները աստղաբաշխական թվերի կհասնեին (տե՛ս ՀՀ ԱԳՆ, ՊՂԱ, գ. 223, թթ. 167-169):

⁴⁷ Տե՛ս նույն տեղը, գ. 223, թթ. 130-131:

տում է, որ սկզբնապես դրանք չեն ունեցել անհրաժեշտ հագեցվածություն և բովանդակություն: Այդ հանգամանքը պայմանավորված էր Հայաստանի անկախացման շրջանում առաջացած մարտահրավերներով ու դժվարություններով, որոնք զգալիորեն սահմանափակում էին ՀՀ իշխանությունների արտաքին քաղաքական ակտիվությունը: Բացի այդ, Խորհրդային Միության փլուզումից հետո ձևավորված աշխարհաքաղաքական իրողությունը, ընթացող զարգացումները և դրանց վերաբերյալ Ռուսաստանի պաշտոնական դիրքորոշումը կաշկանդում էին ՀՀ արտաքին քաղաքականության ձևավորվող ուղղություններն ու դրանց ակտիվությունը: Մյուս կողմից, Հայաստանն ու Չեխիան ունեին տարբեր մոտեցումներ և դիրքորոշումներ արտաքին քաղաքական համանման որոշ խնդիրների վերաբերյալ: Սակայն այդ հանգամանքը չէր կարողանա արգելակել կողմերի մերձեցումը, եթե կողմերի դիրքորոշումները բխեին սեփական ազգային շահերից և հետևողականորեն իրականացվեին: Ավելին, տվյալ իրավիճակում հայկական կողմը պետք է դրսևորեր ավելի շրջահայաց և ճկուն մոտեցում՝ միջազգային հանրության և վերջինիս առանձին անդամների մոտ Հայաստանի արտաքին քաղաքական գերակայությունների լուծումն ու դրանց վերաբերյալ պաշտոնական երևանի մոտեցումներն առավել ընկալելի դարձնելու համար: Համապատասխան կամքի բացակայության կամ այդ կամքի իրագործման ուղղությամբ ոչ բավարար ջանքերի գործադրման հետևանքը ոչ միայն երկկողմ հարաբերություններում առկա որոշակի դանդաղաշարժությունն էր, այլ նաև Չեխիայում հայկական համայնքի և երկու երկրների միջև ժողովրդական շփման դժվարությունները:

Այսպիսով, հայ-չեխական միջպետական հարաբերությունները չհատեցին կառուցվածքային զարգացման և բովանդակային հագեցման ցանկալի սահմանը: Սակայն դրանք ունեցան որոշակի զարգացում, ինչը կարող է լավ հիմք դառնալ՝ հետագա զարգացումների ու ավելի ընդգրկուն և համապարփակ փոխհարաբերություններ կառուցելու համար: Ուստի, հաշվի առնելով առկա դասերը, պետք է փորձել լրացնել բացը և հարաբերությունների հետագա զարգացման տրամաբանությունը կառուցել ավելի արդյունավետ հարաբերությունների զարգացման տեսլականով: Բացի այդ, պետք է հարաբերություններ հիմնել ոչ թե առկա վերաբերմունքը հիմք ընդունելով, այլ հենց գործուն հարաբերությունների զարգացումը թույլ կտա փոխելու առկա վերաբերմունքը:

ГРИГОР ГРИГОРЯН – Фактор внешнеполитических приоритетов в армяно-чешских межгосударственных отношениях. – В статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с установлением дипломатических отношений между Арменией и Чехией и развитием их связей. При схожести государственного строительства, происходящего в обеих

странах, а также внешнеполитических вызовов и стоящих перед обеими целями нельзя сказать, что отношения между ними развиваются сколько-нибудь активно. Тому имеется ряд объективных и субъективных причин, накладывающих отпечаток как на формирование, так и на степень межгосударственных отношений.

GRIGOR GRIGORYAN – *The Factor of Foreign Policy Priorities in the Armenian-Czech Interstate Relations.* – Some questions referring to the establishment of diplomatic relations between Armenia and the Czech Republic and the development of interstate relations are being discussed in this article. The relations between these two countries have not developed as actively despite the similarity of the state-building process that they were in and the foreign policy challenges and goals they were to face. It had some objective and subjective reasons which have influenced the process of formation and the level of interstate relations. These reasons are also being analyzed in this article.